

Recenzie

František Znebežánek: Sociologie konfliktu

Praha: Sociologické nakladatelství SLON 2015, 172 s. ISBN 978-80-7419-177-0

Kniha *Františka Znebežánka Sociologie konfliktu* vydalo Sociologické nakladatelství SLON v ediční řadě *Základy sociologie* v r. 2015. Tematicke konfliktu se autor věnuje dlouhodobě. Už téměř před dvěma desítkami let se jí významně dotknul v práci *Sociální hnutí: Teorie, koncepce, představitelé* (Znebežánek 1997), která se zabývala tím, jak je problematika zejména nových sociálních hnutí reflektována v soudobé odborné literatuře. Dalším titulem z pozdější doby je kniha *Mezi kooperací a konfliktem* (Znebežánek 2013), v níž Znebežánek představil svoji vlastní jednotnou teorii konfliktu a kooperace, která ukazuje, jak lze oba konceptuální protiklady sjednotit při studiu procesů odehrávajících se na meziskupinové úrovni. Kniha, jíž se budeme věnovat v této recenzní studii, Znebežánkovu pomyslnou trilogii uzavírá, a to je jeden z dobrých důvodů (nikoli ale jediný), proč jí věnovat pozornost.

S autorem můžeme jistě souhlasit v tom, že konflikt je důležité téma a sociologie mu po právu uděluje svoji pozornost; dodejme ale, že je otázkou, zda se tak děje opravdu v dostatečné a uspokojivé míře. Sám autor vysvětluje cíl své knihy záměrem pohlédnout na problém konfliktu z teoretické pozice širším způsobem, než je většinou obvyklé v sociologických pracích, jež podle jeho slov nejčastěji zaměřují svoji pozornost na problematiku třídního konfliktu. (Znebežánek 2015: 8) Snaží se přitom respektovat skutečnost, že sociologie je multiparadigmatickou vědou, a na tomto základě nahlízet zkoumané téma optikou základních, tradičně přijímaných sociologických perspektiv. Znebežánek charakterizuje svoji práci jako přehledovou studii, která má z hlediska těchto perspektiv seznámit čtenáře s „nejdůležitějšími částmi vědění o sociálních konfliktech“ (s. 10) a ukázat, jaký je v nich obsažen explanační potenciál. Ambicí knihy má být podle jeho slov „poukázat především na to, z kolika různých stran je možno konflikt pohlížet, co jednotlivé pohledy dokáží v moderní společnosti odhalit a co naopak přehlížejí, nebo dokonce zakrývají“.

První kapitola Znebežánkovy knihy má charakter úvodního výkladového rámce. Vcelku logicky se zabývá především otázkou konceptuálního vymezení. Autor pracuje s pojmy sociologie konfliktu a teorie konfliktu. Sociologii konfliktu vymezuje „jako sociologickou disciplínu, která se zabývá zdroji konfliktu, mobilizací aktérů, interakcemi mezi konfliktními stranami a společenskými důsledky konfliktu“ a dodává, že jejím předmětem „se mohou stát všechny konflikty, které mají sociální povahu, tj. konflikty, v nichž se

jedná alespoň o dvě na sebe orientovaná individua nebo o dvě skupiny. Sociologie konfliktu se tak může zabývat například konflikty manželskými či mileneckými, konflikty v individuálních sportech, konflikty v oblasti managementu atd.“ (s. 18) Konflikty v tomto pojetí lze zkoumat z hlediska jejich strukturálních i vývojových aspektů. V předložené knize je slovy autora sociologie konfliktu „koncipována jako přehled sociologického vědění o konfliktu, které je obsaženo v teoriích nejdůležitějších sociologů“. (Ibid.) Nejedná se o to, podat vyčerpávající přehled teorií konfliktu, nýbrž seznámit čtenáře s jejich základními podobami, klíčovými principy a vzájemnými odlišnostmi. Jednotlivé teoretické přístupy jsou v textu uspořádány podle perspektiv, které Znebejánek považuje za nejdůležitější. Jsou jimi: Marx a Marxem inspirovaná teorie konfliktu, strukturální funkcionalismus, teorie směny a obecná teorie konfliktu. Každá z kapitol věnované jedné z těchto perspektiv se snaží představit myšlení badatelů, kteří jsou označeni za jejich hlavní reprezentanty. Znebejánek si uvědomuje, že takový přístup je vždy subjektivně zabarvený; poznamenává, že „každý autor takového přehledu by patrně nabídl poněkud odlišný soubor teoretiků, které by uspořádal podle odlišného klíče“ (s. 8) a dodává, že řazení jednotlivých perspektiv „není vedeno žádnou vnitřní logikou ani časovou následností“. (s. 27)

Těžištěm knihy je druhá kapitola (s. 27-72), v níž jsou postupně představeny jednotlivé teorie a koncepce konfliktu podle příslušnosti k výše uvedeným perspektivám. Ještě před tím je však pozornost věnována krátkému zamyšlení nad stavem oboru z hlediska publikované přehledové literatury (J. Alexander, G. Ritzer, R. Collins), pokusů o koncipování sociologie konfliktu, specializovaných periodik (*Journal of Conflict Resolution; Research in Social Movements – Conflicts and Change*) a příspěvků k danému tématu v české sociologii (J. Klofáč, V. Tlustý, J. Keller, D. Lužný, J. Kabele, R. Marada, H. Kubátová, O. Císař, K. Černý, A. Kumsa).

Největší pozornost je v knize věnována teoriím spojeným s Marxem a jeho inspirativním vlivem. Autor shrnuje Marxovy a Engelsovy představy o společenském vývoji, třídách a třídním boji a na ně navazuje prezentací myšlenek Johna Rexe. Rex vychází z marxovských inspirací a z kritiky parsonsovského funkcionalismu a důraz na konstitutivní význam konfliktu spojuje s určitou revizí Marxe, založenou na předpokladu, že k řešení třídních antagonismů může dojít nejen revoluční cestou, ale také jejich vymizením v důsledku třídního kompromisu, resp. třídního příměří. (s. 42) Koncepce Ralfa Dahrendorfa je nastíněna ve dvou vývojových etapách, které reprezentují práce *Třída a třídní konflikt v průmyslové společnosti* (1957) a *Moderní sociální konflikt* (1991). Dahrendorfova kritika Marxe je založena na takovém pojetí třídní nerovnosti, v němž jsou třídy chápány jako důsledek nikoli ekonomické, nýbrž politicko-mocenské nadvlády, a zejména na předpokladu, že násilný třídní boj

(revoluce) není řešením třídního konfliktu, neboť ten lze pouze regulovat, nikoli odstranit jednou provždy. Přístup Alaina Touraina je spojen s představou historického přechodu z industriální vývojové fáze (determinované vztahem mezi průmyslníky a dělnickou třídou) do fáze postindustriální (jejíž nástup je ohlašován tím, že se dominantní konfliktní silou stávají nová sociální hnutí, jež odmítají kulturní a politické orientace průmyslové společnosti). Autor nastiňuje, jakou roli má v procesu sebeidentifikace těchto hnutí sehrávat Tourainem prosazovaná sociologická intervence.

Strukturně funkcionalistická perspektiva (s. 73-101) je představena prostřednictvím myšlenek Talcotta Parsonse a Lewise Cosera. Na rozdíl od povrchních interpretací, které Parsonsovi zájem o konflikty zcela upírají, Znebejánek ukazuje, že v rámci konsenzuálně založeného výkladového modelu najdeme u tohoto autora určité myšlenky orientované i na tuto problematiku. Parsons spatřoval zdroje konfliktu především v rozporu požadavků, které jsou vůči jedinci směřovány ze strany společnosti, zejména pak divergenci dvou typů hodnotových orientací, konformních a deviantních. Uvedená divergence vytváří napětí, které se projevuje v konfliktním jednání jednotlivců, a může posléze vést i k formování deviantních kolektivit. Coser je funkcionalistou, který se pokusil propojit konsenzuální teorii s konfliktualistickým přístupem zcela programově. Konflikty mohou podle jeho názoru soudržnost společenského systému nejen poškozovat, ale naopak, k ní mohou i výrazně přispívat. Coser (využívaje zejména simmelovskou inspiraci) rozpracoval v rámci svého pojetí řadu inovativních přístupů, ke kterým patří např. rozlišení realistických a nerealistických konfliktů anebo s tím související koncepty náhradních objektů a pojistných ventilů. Coserovo dílo lze podle Znebejánka „považovat za reakci na Parsonsovo nedocenění role konfliktu pro udržení integrity sociálního systému. Lze ho také chápat jako snahu sblížit strukturní funkcionalismus s třídní teorií konfliktu.“ (s. 101)

Třetí Znebejánkem sledovaná teoretická orientace (s. 101-127) je identifikována s teorií směny a je představena koncepcemi Jamese Colemana a Randalla Collinse. V tomto případě se – ve srovnání s předchozími přístupy, ve kterých dominovala kolektivistická či makrosociální perspektiva – dostáváme na úroveň, v níž těžiště výkladu spočívá v metodologickém individualismu a mikrosociologické perspektivě. Coleman vychází z koncepce jednání, které má – řečeno weberovskou terminologií – účelově racionální povahu; má charakter operací, v níž se jedinec snaží maximalizovat svůj zisk a minimalizovat náklady. „Ve světě individuálních zájmů a transakcí existují“ podle Colemana „dva zdroje konfliktů“: „konflikty o držení práva“ a „konflikty zájmů“; „zájmy aktérů vedou k soutěži a ke směně, která redistribuuje zdroje systému“ (s. 106-107) Collins naproti tomu klade ve svém výkladu důraz na vyjednávání, jež má charakter „konverzačních trhů“. Soudí, že „otázka moci je především otázkou

konverzace a konverzačních zdrojů“ (s. 121) Lidé, kteří disponují srovnatelnými konverzačními zdroji, vytvářejí v rámci stratifikačního systému společnosti sociální třídy, které se liší mírou, v níž mají možnost vydávat příkazy a povinnost příkazy uposlechnout.

Čtvrtá, závěrečná část druhé kapitoly (s. 127-144) seznamuje čtenáře se dvěma přístupy k vybudování obecné teorie konfliktu, které mají podle autorova názoru společné to, že je pro jejich empirismus a interdisciplinární povahu nelze zařadit do některé z klasických sociologických perspektiv. Kromě toho je pro ně charakteristické „pragmatické seskupení pojmů výkladového rámce, který je, přísně vzato, vnitřně poměrně nesoudržný“ (s. 127) Jedná se o teorie Kennetha Bouldinga a Louise Kriesberga. Bouldingova koncepce (z r. 1963) se vyznačuje snahou vytvořit obecnou teorii konfliktů, která by dokázala vysvětlit všechny typy konfliktů: ekonomické, průmyslové, mezinárodní, ideologické, etnické aj. Základní konceptuální aparát tohoto programu představují pojmy „konfliktní strany“, „prostor chování“, „soutěž“ a samotný „konflikt“ (který je chápán jako určitá forma soutěže, v němž chce každá strana „zaujmout pozici, která odporuje přání druhé strany“). (s. 129) Bouldingovo úsilí se navíc vyznačuje snahou studovat cykly, kterými konflikty procházejí – jsou tvořeny zrodem, rozvojem a ukončením – s cílem identifikovat faktory, které umožňují konflikty kontrolovat a směřovat je k jejich ukončení. Podle Kriesberga (který završil své dlouhodobé úsilí v této oblasti knihou vydanou v r. 1998) se konflikty odehrávají spirálovitým způsobem a v jejich vývoji hrají důležitou roli procesy eskalace a deeskalace. Poslední fází konfliktu je jeho ukončení, které může mít dvě podoby: nevyjednávanou a vyjednávanou. Základním cílem výzkumu konfliktů je podle tohoto autora „zmírnění jejich negativních projevů a důsledků“ (s. 143)

Poslední kapitola knihy nese název *Metodologie sociologie konfliktu a metodika zkoumání konfliktu*. (s. 145-157) Jedná se o nepříliš systematicky zpracovaný text, který je spíše jen jakýmsi souborem postřehů k danému tématu. Autor zde mimo jiné naznačuje, že při zkoumání konfliktů jsou důležité zejména „dvě třídy modelů – modely strukturální a modely fázové nebo vývojové“ (s. 149) Strukturální model zachycuje nejdůležitější prvky zkoumaného jevu. Jeho příkladem může být Kriesbergova koncepce šesti faktorů, jejichž kombinací je podle tohoto badatele konflikt určen, tj. předmět sporu, charakteristiky konfliktních stran, vztahy mezi konfliktními stranami, kontext, ve kterém se konflikt odehrává, prostředky použité v konfliktu a efekty konfliktu. (s. 134, 149) Vývojový model je založen na stanovení fází, kterými konflikty procházejí. V Kriesbergově případě jde o modely, které „nabývají tří forem: a) eskalace a deeskalace, b) eskalace, c) deeskalace“ (s. 150) Stručné pojednání, které je obsahem třetí kapitoly, uzavírá Znebejánek konstatováním „že metodologie i metodika sociologie konfliktu jsou nerozvi-

nuté, útržkovité a mají daleko do systematického zpracování. Samy teorie konfliktu jsou mnohdy obtížně empiricky testovatelné, a nevedou proto k hledání efektivních výzkumných metod a k úvahám o metodologii zkoumání konfliktu.“ (s. 157) Toto konstatování je vlastně i jakousi tečkou za celou práci, protože po něm následuje již jen dosti krátký *Závěr* (necelé tři stránky), který v jakési velmi výrazné zkratce sumarizuje obsah knihy a značně fragmentárně naznačuje, jaké další oblasti konfliktu – autory diskutovaných teorií nepostihnuté – se v posledních desetiletích stávají zdrojem konfliktů.

Bylo již řečeno, že jednou z ambic Znebejánkovy knihy je nahlédnout tematiku konfliktů širším způsobem, než se obvykle děje (s. 8), zdůraznit pluralitu pohledů, které se vzhledem k tomuto tématu otevírají (s. 10), a chápat sociologii konfliktu jak disciplínu, jež se zabývá širokou škálou problémů, zahrnující konflikty interpersonální, organizační, celospolečenské i mezinárodní. (s. 18, 161) Diskusi nad touto knihou proto můžeme začít u otázky, jakým způsobem lze sociální konflikty roztrždit a klasifikovat. Sám autor přijímá jako východisko klasifikaci, která je uvedena ve studii Elisabeth Beresové a Stuarda M. Schmidta, v níž jsou rozlišeny konflikty: a) sociální, b) organizační, c) mezinárodní, d) průmyslové. (Beres – Schmidt 1982 in: Znebejánek 2015: 14) Pokud by se Znebejánek v tomto bodě obrátil k Dahrendorfovi (jehož koncepci ostatně věnoval celou jednu subkapitolu (s. 43-61)), mohl najít inspiraci pro klasifikaci, která by byla nejen podrobnější, ale po mém soudu i přesnější a adekvátnější.

Připomeňme, že Dahrendorf chápal sociální konflikty jako konflikty, které představují strukturálně vytvořené protikladné vztahy mezi prvky společnosti, jež lze systematicky odvodit z jejích sociálních struktur. Tyto konflikty se odehrávají na různých úrovních a mají na společenské procesy rozdílný vliv a dopad. Aby mohl zkoumané problémové pole systematicky roztrždit a uspořádat, zavádí Dahrendorf rozlišení podle dvou základních dimenzí: dimenze rozsahu sociálních jednotek a dimenze vztahu mezi těmito jednotkami. Z hlediska první dimenze, tedy s ohledem na rozsah sociálních jednotek Dahrendorf rozlišuje pět úrovní (pět velikostních typů sociálních jednotek), na kterých se konflikty odehrávají: A) nejnižší úroveň představují konflikty rolí, B) následuje úroveň skupinových konfliktů, C) dále se jedná o společenské sektory, D) celé společnosti a E) o mezinárodní úroveň. Z hlediska vztahu mezi těmito jednotkami Dahrendorf rozlišuje tři možné varianty: 1. rovnocenný vztah, 2. vztah nadřazenosti a podřizenosti, 3. vztah části a celku. Na tomto základě pak vytváří klasifikaci, která zahrnuje 5 x 3, tedy celkem 15 druhů sociálních konfliktů. (Dahrendorf 1963: 203-206; Šubrt 2001: 63-64) Dahrendorf soudil, že k tomu, aby bylo možné vytvořit teorii, jež by dokázala uspokojivě vysvětlit všech 15 druhů konfliktů, není soudobá sociologie dostatečně disponovaná. Za možné naopak považoval studium konfliktů

z hlediska jejich určitých typů, jaké představují např. konflikty rolí (A1, A2, A3), konkurence (B1, C1), konflikty menšin (B3, C3, D3) apod. Sám vědomě omezil explikační nároky jím vytvářené koncepce na konflikty typu D2, které označil jako třídní konflikt či třídní boj; zároveň ale připustil, že je lze rozšířit i na konflikty typu B2 a C2. Pro ostatní typy konfliktů nepovažoval Dahrendorf svou teorii za bezprostředně použitelnou.

Z koncepčního hlediska však nejde jen o samotné utřídění konfliktů na určité druhy a typy. Neoddělitelným problémem je také otázka širšího konceptuálního aparátu, mj. i proto, že někteří autoři, kteří ke zkoumání konfliktu přispěli, tento pojem nepoužívali (klasickým příkladem je Marx, který nehovoří o třídním konfliktu, ale o třídním antagonismu a třídním boji). Znebejánek ve své knize věnuje pozornost zejména jednomu příbuznému konceptu, a tím je soutěž (s. 13, 16, 134); vedle něj pak zmiňuje také některé další pojmy: revoluce, rivalita kontroverze, kontradikce a napětí. (s. 16) Příbuzných konceptů, které v tomto směru zasluhují pozornost, je však po mém soudu podstatně více; namátkou uvedme takové termíny a výrazy jako: konkurence, vykořisťování, krize, střet, protest, negociace, moc, násilí, boj, válka, teror či sociální změna. Zavedení těchto a dalších pojmů do výkladu by jeho přehlednost možná poněkud zkomplikovalo, na druhou stranu by ale mohlo vést k jeho výraznému obohacení a prohloubení.

Znebejánkem prezentované teorie vznikly – až na Marxovo materialistické pojetí dějin (a také s výjimkou Simmela, který se stal inspirací pro Cosera) – po druhé světové válce. Je proto možné připomenout, že koncepce tohoto typu se objevovaly už v průběhu 19. století. Mimo samotný rámec sociologie vznikl významný traktát o válce a vojenském umění od Carla von Clausewitze. (1832 – 1834; 2008) Jeho tvrzení o tom, že *válka je pouze pokračování politiky jinými prostředky*, je sice připomínán do dnešní doby, bylo by však chybou identifikovat Clausewitze s touto jednou jedinou myšlenkou; jeho dílo se stalo v 70. letech 20. století výrazným impulsem pro rozvíjení úvah o válce pro francouzského sociologa a politického vědce Raymonda Arona (1976). Druhá polovina 19. století je ale také časem Darwinovy evoluční teorie, spojované tehdy namnoze s představou boje o život, v němž přežívají ti nejschopnější. Herbert Spencer v této době velebil pozitivní přínos konkurenčních bojů (v čemž ostatně stoupenci liberální ekonomie pokračují dodnes) a představitel rasově-antropologického směru Ludwig Gumplowicz rozvíjel bádání v oblasti etnického konfliktu, jenž označoval dobovým výrazem *der Rassenkampf*. (Gumplowicz 1884; 1926) Na druhé straně Atlantiku ve stejné době Lester Frank Ward uvažuje o tom, jak by bylo možné v zájmu optimalizace pokroku intenzitu a množství obětí těchto věčných bojů omezit a redukovat. (Ward 1883) Lewis Coser (1956) konstatuje, že v americké sociologii bylo konfliktualistické myšlení přítomné ještě v prvních dvou desetiletích 20. století,

v době, kdy Robert Ezra Park a Ernest Burgess publikovali knihu *Introduction to the Science of Sociology* (1921). Teprve potom, a to zejména v důsledku velké hospodářské krize 30. let a anomických jevů, které ve společnosti vyvolávala, se americká sociologie soustředila na otázky upevňování sociálních struktur, adaptace, integrace, kooperace, hodnotového konsenzu a koheze. Jako určité vyvrcholení těchto tendencí je možné nahlížet Parsonsovu koncepci sociálního systému, v němž je konflikt chápán jako něco patologického, jako nemoc sociálního organismu, kterou je žádoucí odstranit, a to nejlépe jednou provždy. Právě jako reakce na tyto jednostranné představy byla Coserova teorie funkcí sociálního konfliktu v 50. letech 20. století zformulována. (Šubrt 2013)

I když se od té doby objevila řada knih na toto téma, otázka, zda je pozornost věnovaná tematice konfliktu v sociologii dostatečná, je stále aktuální. Za všechny autory můžeme v této souvislosti připomenout Anthonyho Giddense, který v knize *Národní stát a násilí* konstatuje, že sociologie povážlivě ignoruje fakt, že sociální integrace, jež přichází se vznikem evropských národních států již koncem 18. století, byla v zásadní míře ovlivněna vojenskými akcemi a válkami. Moderní stát dostal svůj „křest ohněm“ válkou a na válce, respektive přípravě na ni měly svůj podíl státní instituce. Občanská práva a sociální opatření měla podle Giddense (1985: 232-235) zpravidla svůj původ v situacích, v nichž státy mobilizují své obyvatelstvo, nebo si chtějí zajistit jeho podporu. Giddens konstatuje, že inkluze obyvatelstva v rámci institucí moderního státu se odehrála nejen jako akt propůjčení občanských práv, ale že měla i svůj rub, kterým byla povinná vojenská služba. V moderním státě má vztah mezi vojenskou službou, politickou kontrolou a státním občanstvím rozhodující vliv na podobu společenských institucionálních systémů. Obě světové války chápe Giddens (1985: 236-254) v tomto kontextu jako transformativní pro instituce soudobé společnosti. První světová válka a potřeba loajality dělnictva vedla např. k definitivnímu etablování dělnického hnutí v rámci státu. A nejen to, jedná se i o technologie, z nichž mnohé byly vyvinuty nejprve pro potřeby armády a teprve posléze se dostaly i do civilní výroby. Další strukturační efekt, který charakterizoval moderní společnosti i v poválečném období, představují nové formy administrativní kontroly, s nimiž stát organizoval válečné hospodářství. Koncentrace všech zdrojů k jednomu cíli vyžadovala dirigistické metody, které odporují tržnímu hospodářství. Giddens konstatuje, že Německo a Japonsko vděčily za svůj vzestup metodám válečného hospodářství a konstatuje rovněž, že i hospodářství v Sovětském svazu bylo inspirováno spíše poručnickou ekonomikou první světové války než Marxem.

Prezentace teorií, které vznikly v zahraničí a byly sepsány v cizích jazycích, je vždy spojena s otázkou adekvátního převodu jejich klíčových termínů do mateřského jazyka. V tomto směru lze Znebejánkově práci kromě uznání

adresovat jeden diskusní komentář, jenž se týká Dahrendorfova pojetí tříd. Bylo již řečeno, že Dahrendorfova teorie se primárně zaměřuje na konflikty typu D2, jejichž strukturální původ Dahrendorf nalézá v mocenských vztazích, které se vyskytují uvnitř jednotek. Označuje je výrazem Maxe Webera "svazek panství", německy *Herrschaftsverband* (podle Dahrendorfa se jedná o asymetrické vztahy nadřazenosti a podřízenosti). V Znebejánkově výkladu se setkáváme s termínem „svazek panství“, ale absentuje v něm pojem „panství“ – německy *Herrschaft*. Místo něho je použit výraz „autorita“, jehož původ je nutné hledat v tom, že Weberův termín *Herrschaft* je do angličtiny překládán výrazem *authority*. Slovo „autorita“ je dnes používáno v české (zejména politologické) literatuře poměrně často k označení toho, co se u Webera označuje jako „panství“, právě pod vlivem anglicky psané literatury. Obvykle to nebývá problém, ale pokud vedle sebe – tak jako Znebejánek – položíme výrazy „svazek panství“ a „autorita“, pak se jejich vzájemná konceptuální vazba může ve výkladu vytratit.

V souvislosti s Dahrendorfem by bylo možné Znebejánkův výklad doplnit v tom smyslu, že tento autor uvažuje o možných variacích konfliktů z hlediska dvou na sobě nezávislých dimenzí: „násilnosti“ a „intenzity“ (ne každý intenzivní konflikt je nutně násilný a naopak). (Dahrendorf 1963: 221-222) Dimenze násilí se vztahuje na výrazové formy vedení konfliktů; je možné si je představit jako škálu, na jejímž jednom pólu nalézáme válečná běsnění a ozbrojené puče, zatímco na druhém pólu zdvořilé diskuse a jednání. Mezi těmito dvěma extrémami leží paleta více či méně násilných forem, jaké představuje občanská neposlušnost, ultimáta, osočování, hádky apod. Intenzitou je míněna sociální relevance konfliktu, která je dána mírou, v níž jsou do něj zúčastnění vtaženi, stupněm jejich zainteresovanosti a energií, kterou investují. Protože jsou konflikty podle Dahrendorfa všudypřítomné a věčné, nelze je zrušit ani jednou pro vždy vyřešit. Jediný myslitelný způsob jejich zvládnutí proto představuje jejich regulace. Regulovaný konflikt se do jisté míry zbavuje ostří. Ačkoliv může být mimořádně intenzivní, nemusí být nutně nebezpečně násilný a ničivě destruktivní.

Co se týče Cosera, v Znebejánkově poměrně podrobném líčení názorů tohoto amerického sociologa mohl být patrně zmíněn ještě jeden zajímavý aspekt, a tím je vazba konfliktů na světonázorové systémy a ideologie. Coser upozorňuje na to, že ne každé nepřátelství musí nutně vyústit v otevřený konflikt. V případě třídního konfliktu záleží především na tom, zda jsou, nebo nejsou třídní rozdíly věrohodně legitimizovány. Například v kastovní společnosti, kde jsou tyto diference zdůvodněny nábožensky, je nebezpečí vypuknutí konfliktu relativně nízké. V návaznosti na Simmela Coser rozvíjí úvahy také o tom, že existuje rozdíl mezi tím, zda jsou konflikty motivovány osobními, subjektivními cíli anebo odkazem na neosobní, objektivní principy. Průběh a

důsledky konfliktů, v nichž jejich aktéři zastupují nadindividuální ideály a hodnoty, bývají většinou nemilosrdnější a tvrdší. Odosobnění, spojené s pocitem, že člověk bojuje za vyšší, náboženské cíle nebo věčné pravdy, konflikt paradoxně dehumanizuje. Lidé se dopouštějí takových činů, jež by si svými soukromými zájmy nikdy nedovolili ospravedlnit, a konflikt je tak hnán do poloh, v nichž je pak jen velmi obtížně řešitelný. (Coser 1956: 112-114)

Znebejánek vymezuje ve své knize jako zvláštní teoretickou perspektivu teorii směny, v jejímž rámci, jak již bylo řečeno, interpretuje názory dvou badatelů Colemana a Collinse. Přístup, jakým tak činí, vyžaduje rovněž určitou poznámku. Autor charakterizuje teorii směny jako „formu interakcionismu, která zdůrazňuje, že lidé vstupují do interakcí na základě své racionální volby“. (Znebejánek 2015: 101) Toto vymezení (ponecháme-li stranou, že lze uvažovat i o strukturalistické verzi teorie směny, již reprezentuje Claude Lévi-Strauss) odpovídá přístupu Colemana, ale je v rozporu s Collinsovým pojetím, neboť právě on vytýká převládajícímu sociologickému myšlení, že vychází z neadekvátního modelu sociálních aktérů jako kalkulujících bytostí. Collins polemizuje s „kognitivním“ pojetím člověka, které příliš racionalizuje jeho povahu a jednání. Kognitivní kapacity lidí jsou, jak tento autor konstatuje, omezené, a proto se aktéři musejí spoléhat hlavně na nevyslovené domněnky a rutinu. Důležité jsou pro jejich orientaci emoce, které jsou důležitým aspektem mezilidských interakcí. (Collins 1981; Šubrt 2007) Přístup, který naopak z předpokladu racionality vychází (dokonce se v tomto případě hovoří o předpokladu „inteligentního hráče“), je teorie her (John von Neumann, John F. Nash, John C. Harsanyi, R. Selten, T. Schelling aj.) a právě ji po mém soudu Znebejánek poněkud neprávem ve své práci opomenul, přestože má ke Colemanovu způsobu uvažování podstatně blíže než Collins. Jedním ze základních pojmů teorie her je konfliktní situace – situace, ve které dochází ke střetu zájmů mezi jejími účastníky. Teorie her pro takové případy nabízí matematické prostředky, kterými je lze analyzovat, vyhodnocovat a nacházet odpověď na to, jak v dané konstelaci sil, mnohdy i ne zcela přehledné, co nejoptimálněji postupovat a jakou (herní) strategii zvolit. (Dlouhý – Fiala 2009)

Říká se, že práce by měly být posuzovány hlavně podle toho, co v nich je, nikoli podle toho, co v nich není. V tomto případě však má otázka, co v recenzovaném textu obsaženo není a co v něm chybí, svoji závažnost a opodstatnění. Přestože Znebejánek hovoří o tom, že existují různé úrovně sociálních konfliktů, v koncepcích, které prezentuje, tato pluralita není příliš výrazná a zřejmá. Navíc je možné dodat, že sociální konflikty mají obvykle vícerozměrnou povahu, takže se stávají předmětem reflexe nejen v sociologii, ale i v dalších sociálních a humanitních vědách, ve filozofii, historii, antropologii, psychologii a psychoanalýze (viz např. Zimbardo 2014; Fromm 1977),

politologii, ekonomii aj. V tomto smyslu by pak i výčet témat, teorií a autorů, kteří se problematikou konfliktu zabývali a zabývají, mohl být širší.

Autorem, který by si nějakou zmínku rozhodně zasloužil, je Raymond Aron, který se dané problémové oblasti věnoval dlouhodobě. Analyzoval průběh studené války (Aron 1948, 1951), zabýval se třídním bojem (Aron 1964), válkami a vztahy mezi národy. (Aron 1962, 1976) Právě pro studium mezinárodních vztahů – zejména v jeho realistickém směru (Waltz 1959) – a při výzkumu strategického chování (Schelling 1960) je téma konfliktu klíčové. O popularitu této tematiky se v posledních letech zasloužila mj. práce Samuela Huntingtona (2001) *Střet civilizací*. S fenoménem konfliktu se setkáme v politické filozofii (Arendtová 1995; 2012) a politické vědě, v ekonomicky orientované teorii závislosti, z ní vycházející teorii světového systému (Wallerstein 1974; 1980; 1989; 2011) a také v postkoloniálních studiích. (Young 2001) Specifickou kapitolu představuje výzkum etnického konfliktu (Harff – Gurr 2004; Schlee 2006) a terorismu. (Juergensmeyer 2007; Pape 2006; Pape – Feldman 2010) Co se týče sociologie, zmínit je možné tematickou oblast, kterou se zabývá sociologie války (Malesevic 2010), a dnes především historická sociologie. (Šubrt 2008) V rámci historické srovnávací sociologie se tematika konfliktů objevuje v analýzách dlouhodobého civilizačního vývoje (Elias 2006; 2007; Šubrt 1994; Šubrt – Německý 2010), v teoriích modernizačních změn (Smelser 1959) a revolucí (Moore 1967; Skocpol 1979; Eisenstadt 1978; 2003; 2006), v koncepcích formování státu (Ertman 1997; Collins 1999; Kalenda 2014), mezinárodních vztahů (Hobden – Hobson 2002), v rámci zkoumání dlouhodobého vývoje ve sféře moci, ozbrojeného násilí a válek. (Tilly 1995; 2006; Mann 1986; 1993; 2912; 2005)

I v případě domácí produkce platí, že paleta příspěvků na téma konfliktů je bohatší, než Znebejánek ve své knize naznačuje. Na prvním místě je možné zmínit Jaroslava Krejčího a jeho studie o revolucích a postižitelných prouděch dějin. (Krejčí 1992; 2002; Šubrt – Šochman 2014) Častým jevem poslední doby jsou studie věnované mezinárodním a etnickým konfliktům (např. Š. Waisová (2005), J. Tomeš, D. Festa, J. Novotný (2007), F. Tesař (2007), Y. Šabacká (2001), Z. Kříž (2012), I. Pospíšil a Z. Kříž (2012), P. Martinovský, T. Šmíd (2013), nechybí ale také práce z oblasti marketingu (V. Bednář 2015) a psychologie interpersonálních vztahů. (J. Křivohlavý 2008; J. Plamínek 2012)

Konflikty jsou fenoménem, který je všude kolem nás, ve světě blízkém i vzdáleném a díky mediálnímu zprostředkování se zdá, že na nás doléhají více než v minulosti. Jak je z výše uvedeného přehledu zřejmé, sociálněvědní literatura dotýkající se této problematiky je v dnešní době značně bohatá, rozsáhlá a rozvětvená. To, co nabízí Znebejánkova kniha *Sociologie konfliktu*, je ve své podstatě jenom určitý zlomek toho, co bylo o konfliktech napsáno a co se o nich ví. Pokud bychom to měli vyjádřit metaforicky, mohli bychom říci,

že odborná produkce na téma konfliktů dnes připomíná jakousi nepřehlednou džungli, kterou se Znebejánkovi v jeho výkladu podařilo přeměnit na malou, přehlednou zahrádku s několika málo záhony, na kterých je vysázeno cosi, co do značné míry připomíná monokulturu. Lze si proto jen přát, aby tomuto autorovi jeho dlouholetý zájem o problematiku konfliktů ještě nějaký čas vydržel a aby bylo možné si v dohledné době přečíst z jeho pera nějakou další, novou studii, v níž by limity této současné práce překročil a bádání doplnil v těch oblastech, které recenzovaná publikace opomenula.

Jiří Šubrt¹

Pracoviště historické sociologie, FHS UK, Praha

LITERATURA

- ARENDOVÁ, H., 1995: O násilí. Praha: OIKOYMENH.
ARENDOVÁ, H., 2012: O revoluci. Praha: OIKOYMENH.
ARON, R., 1948: Le Grand Schisme. Paris: Gallimard.
ARON, R., 1951: Les Guerres en chaîne. Paris: Gallimard.
ARON, R., 1962: Paix et guerre entre les nations. Paris: Calmann-Lévy.
ARON, R., 1964: La Lutte des classes. Paris: Gallimard.
ARON, R., 1976: Penser la guerre, Clausewitz, I, II. Paris: Gallimard,
BEDNÁŘ, V., 2015: Konflikty ve firmách: Příčiny, následky, řešení. Praha: Management Press.
CLAUSEWITZ, von C., 1832 – 1834; 2008: O válce. Praha: Academia.
COLLINS, R., 1981: On the Microfoundations of Macrosociology. American Journal of Sociology 86 (5): 984-1014.
COLLINS, R., 1999: Macrohistory. Essays in Sociology of the Long Run. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
COSER, L. A., 1956: The Functions of Social Conflict. New York: Free Press of Glencoe.
DAHRENDORF, R., 1963: Gesellschaft und Freiheit: Zur soziologischen Analyse der Gegenwart. München: Piper.
DLOUHÝ, M. – FIALA, P., 2009: Úvod do teorie her. Druhé upravené vydání. Praha: Oeconomica.
EISENSTADT, S. N., 1978: Revolution and the Transformation of Societies. New York: Free Press.
EISENSTADT, S. N., 2003: Comparative Civilizations and Multiple Modernities, 1, 2. Leiden: Brill.
EISENSTADT, S. N., 2006: The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity. Leiden: Brill.

¹ Vznik tohoto textu byl podpořen tříletým (2015 – 2017) grantem Grantové agentury České republiky (GAČR) *Homo sociologicus revisited* č. 15-14478S, který je řešen na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

- ELIAS, N., 2006; 2007: O procesu civilizace: Sociogenetické a psychogenetické studie. 1., 2. Praha: Argo.
- ERTMAN, Th., 1997: Birth of Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- FROMM, E., 1997: Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- GIDDENS, A., 1985: The Nation-State and Violence: Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism. Cambridge: Polity Press.
- GUMFLOWICZ, L., 1884; 1926: Grundriss der Soziologie. Innsbruck: Univerzitäts-Verlag Wagner.
- HARFF, B. – GURR, T. R., 2004: Ethnic Conflict in World Politics. Boulder, CO: Westview Press.
- HOBDEN, S. – HOBSON, J. M. (eds.), 2002: Historical Sociology of International Relations. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUNTINGTON, S. P., 2001: Sřet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu. Praha: Rybka Publishers.
- JUERGENSEMEYER, M., 2007: Teror v mysli boží: Globální vzestup náboženského násilí. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury CDK.
- KALENDA, J., 2014: Formování evropských států: Autoři, modely a teoretická syntéza. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- KREJČÍ, J., 1992: Dějiny a revoluce. Praha: Naše vojsko.
- KREJČÍ, J., 2002: Postižitelné proudy dějin. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KŘIVOHLAVÝ, J., 2008: Konflikty mezi lidmi. Praha: Portál.
- KŘÍŽ, Z., 2012: Severoatlantická aliance a řešení ozbrojených konfliktů: Komparace angažmá v Kosovu a Libyi. Brno: Masarykova univerzita.
- MANN, M., 1986; 1993; 2012: The Sources of Social Power. Vol. 1, 2, 3 Cambridge: Cambridge University Press.
- MANN, M., 2005: The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing. Cambridge: Cambridge University Press.
- MALESEVIC, S., 2010: The Sociology of War and Violence. Cambridge: Cambridge University Press.
- MARTINOVSKÝ, P. – ŠMÍD, T. a kol., 2013: Přírodní zdroje a ozbrojené konflikty: Aktuální trendy. Brno: Centrum pro studium demokracie.
- MOORE, B., 1967: Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World. London: Allen Lane.
- PAPE, R., 2006: Dying to Win. The Strategic Logic of Suicide Terrorism. New York: Random House.
- PAPE, R. – FELDMAN, J., 2010: Cutting the Fuse. The Explosion of Global Suicide Terrorism and How to Stop It. Chicago: The University of Chicago Press.
- PLAMÍNEK, J., 2012: Konflikty a vyjednávání: Umění vyhrávat, aniž by někdo prohrál. Praha: Grada.
- POSPÍŠIL, I. – KŘÍŽ, Z. et al., 2012: Ozbrojené konflikty po konci studené války. Brno: Masarykova univerzita.
- SCHELLING, Th., 1960: Strategy of Conflict. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- SCHLEE, G., 2006: *Wie Feindbilder entstehen: Eine Theorie religiöser und ethnischer Konflikte*. München: C. H. Beck.
- SMELSER, N. J., 1959: *Social Change in the Industrial Revolution*. London: Routledge.
- SKOCPOL, T., 1979: *States nad Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ŠABACKÁ, Y., 2001: *Konflikt a politika velmocí na blízkém východě: Libanon – bitevní pole velmocí*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- ŠUBRT, J., 1994: *Civilizační teorie Norberta Eliase*. Sociologický časopis, r. 30, č. 2, s. 191-200.
- ŠUBRT, J., 2001: *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie*. Praha: ISV nakladatelství.
- ŠUBRT, J., 2007: *Coleman versus Collins: Dva odlišné přístupy k teorii jednání v americké sociologii*. *Teorie vědy*, vol. XVI/XXIX/, no. 2, pp. 61-76.
- ŠUBRT, J., 2008: *Dialog mezi hluchými? K problematice vztahů sociologie a historie*. Sociologický časopis, vol. 44, no. 5, s. 969-988.
- ŠUBRT, J. – NĚMECKÝ, M., 2010: *Sociologické dílo Shmuela N. Eisenstadta se uzavřelo*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, vol. 46, no. 5, s. 823-828.
- ŠUBRT, J., 2013: *Lewis A. Coser, sociolog, který „rehabitoval“ konflikt: ke stému výročí narození významného amerického sociologa*. Sociologický časopis, vol. 49, no. 5, pp. 835-838.
- ŠUBRT, J. – ŠOCHMAN, M., 2014: *Historická sociologie jako integrovaná společenská věda: K úmrtí Jaroslava Krejčího*. Sociologický časopis, vol. 50, no. 2, pp. 277-284.
- TESAŘ, F., 2007: *Etnické konflikty*. Praha: Portál.
- TILLY, Ch., 1995: *Coercion, Capital and European States, AD 900-1990*. Oxford: Blackwell.
- TILLY, Ch., 2006: *Politika kolektivního násilí*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- TOMEŠ, J. – FESTA, D. – NOVOTNÝ, J. a kol., 2007: *Konflikt světů a svět konfliktů. Sřety idejí a zájmů v současném světě*. Praha: P3K
- WAISOVÁ, Š., 2005: *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- WALLERSTEIN, E., 1974; 1980; 1989: *The Modern World-System: Vol. 1, 2, 3*. New York: Academic Press.
- WALLERSTEIN, E., 2011: *The Modern World-System: Vol. 4*. Berkeley: University of California Press.
- WALTZ, K., 1959: *Man, the State, and War*. New York: Columbia University Press.
- WARD, L. F., 1883: *Dynamic Sociology: Or Applied Social Science as Based upon Statical Sociology and the Less Complex Sciences. Vol. I, II*. New York: D. Appleton & Co.
- YOUNG, R. J. C., 2001: *Postcolonialism: An Historical Introduction*. Oxford: Blackwell.
- ZIMBARDO, Ph. G., 2014: *Luciferův efekt. Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha: Academia.

- ZNEBEJÁNEK, F., 1997. Sociální hnutí: Teorie, koncepce, představitelé. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- ZNEBEJÁNEK, F., 2013: Mezi kooperací a konfliktem. Jednotná teorie konfliktu a kooperace. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- ZNEBEJÁNEK, F., 2015: František Znebejánek: Sociologie konfliktu. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.